

Голові спеціалізованої вченої ради ДФ
20 051.077
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
доктору історичних наук, професору,
директору навчально-наукового Інституту
історії, етнології і археології Карпат
Кугутяку Миколі Васильовичу
(76000, м. Івано-Франківськ,
Вул. Шевченка, 57)

Відгук
офіційного опонента
кандидата історичних наук, доцента, доцента кафедри археології, етнології та
культурології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Ферков Оксани Василівни
на дисертацію Петраша Андрія Ігоровича
**«ТОВАРИСТВО ІСУСА У ЛЬВІВСЬКІЙ АРХІДІЄЦЕЗІЇ В 1852–1914 РР.:
РЕЛІГІЙНО-КУЛЬТУРНА
ТА СУСПІЛЬНО-ХАРИТАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ»**
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 –
історія та археологія

Актуальність обраної теми. Товариство Ісуса (орден єзуїтів) був найпотужнішим релігійним об'єднанням починаючи від середини XVI ст. Орден впливав на найрізноманітніші сфери життя суспільства не тільки в Європі, але й на інших континентах. У ранньому новому часі Товариство мало свої осередки і на українських землях, зокрема Галичині. Таким чином, діяльністю єзуїтів мала вплив формування духовно-культурного простору ранньомодерної України. Після відродження Товариства Ісуса у 1814 р. єзуїти з новою силою включилися в процеси катехизації населення, благодійну роботу, та, звичайно, освітні справу. Незважаючи на потужну різнобічну діяльність єзуїтів в Галичині, зокрема у Львівській архідієцезії від часу відродження ордену і до Першої світової війни проблематика залишається малодослідженою. На сьогодні у вітчизняній історіографії бракує комплексне наукове дослідження предметом якого було б місіонерство єзуїтів XIX – початку XX ст., зокрема у Львівській архідієцезії.

Обґрунтовуючи актуальність теми, дисертант цілком слушно зауважив, що «духовна праця єзуїтів була масштабною... орден провів реформу василіан, виховавши плеяду видатних релігійних діячів, які сприяли збереженню національної ідентичності й формуванню духовної культури українців».

Таким чином, поділяємо науковий підхід до розуміння досліджуваної проблематики, її актуальності та напрямків дослідження Андрія Петраша.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації досліджена на кафедрі всесвітньої історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в межах теми «Центрально-Східна Європа: етнополітичні процеси, соціальні трансформації, міжнародні відносини» (№ 0112U003030)». Частина науково-дослідної роботи проводилась в рамках «Стипендіальної програми уряду РП для молодих науковців» (Program Stypendialny Rządu RP dla Młodych Naukowców), 2020 – 2021.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз тексту дисертаційної роботи підтверджує, що наукові положення, висновки мають належний ступінь обґрунтованості.

Ступінь обґрунтованості підтверджується:

- використанням як загально наукових, так і спеціально-наукових методів пізнання (міждисциплінарний, проблемно-хронологічний, індукції та дедукції, системний, статистичний). Усі методи логічно інтегровані у дисертаційне дослідження;
- системним підходом до проведення дослідження;
- зібранням, аналізом, теоретичним осмисленням та практичною апробацією широкого кола матеріалів, що стосується об'єкта дослідження.

Дисертантом опрацьовано велику кількість архівних та опублікованих джерел (381 позиція), а також понад сотню фахових досліджень.

Висновки дисертації є логічним продовженням матеріалів, опрацьованих в основних розділах, їх аналіз свідчить про обґрунтованість і достовірність.

Дисертаційне дослідження характеризується відповідним рівнем наукових узагальнень. Фундаментальність та комплексність роботи виявляється у всебічному та поступовому вивченні дисертантом предмету дослідження. Дисертація за своїм оформленням відповідає вимогам МОН України. Структура дисертації дозволяє послідовно досягнути поставлених завдань, пізнати об'єкт та предмет дослідження.

Обґрунтованість висновків дисертації Андрія Петраша підтверджується через співставлення з сформульованою метою – «всебічно проаналізувати особливості місіонерського служіння Товариства Ісуса у Львівській архідієцезії впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст.» (с.15) і висунутими автором дослідницькими завданнями у вступі, що забезпечує цілісність дослідження.

Аргументованість результатів дослідження засвідчені їх апробацією в 11 публікаціях, з них 5 у фахових виданнях з історичних наук та представленням на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Викладені в опублікованих працях положення розкривають питання, представлені у змісті дисертації, що забезпечило дотримання автором обраної дослідницької стратегії і логічну взаємопов'язаність її основних компонентів.

Отже, з огляду на залучення широкої джерельної бази та праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, верифікацією основних положень дисертації емпіричними даними, висновки дисертаційного дослідження Андрія Петраша є обґрунтованими.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є новаторською працею насамперед тому, що у вітчизняній історіографії вперше проведений комплексний аналіз історії та місіонерського служіння членів Товариства Ісуса в межах Львівської архідієцезії в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., проаналізовано душпастирську діяльність єзуїтів у Тернополі, Львові, Станиславові, Чернівцях, Коломиї та Стрию, висвітлена освітня, суспільна, видавнича, реколекційна і наукова діяльність ордену, а також його участь в тогочасних соціальних процесах Львівської архідієцезії, проведено статистичний аналіз душпастирської праці Товариства Ісуса, тощо.

Дисертантом уточнено історію розвитку чоловічих чернечих орденів та згромаджень Римо-католицької церкви в ХІХ ст. – на початку ХХ ст., відомості про культурне і суспільне життя в містах Львівської архідієцезії та біографічні дані єзуїтів.

Практичне значення. Прикладна цінність дисертації полягає у тому, що викладену

інформацію можна застосувати в науково-дослідних, навчальних, громадських та державних галузях, для створення фундаментальних праць з історії України, підручників і науково-методичних посібників з діяльності Римо-католицької Церкви. Результати дослідження доцільно використати для розробки програмних завдань, спрямованих на виховання молоді в дусі християнської моралі, а також для кращого розуміння ролі католицизму в українській історії. Проблематика дисертації дотична до спільної історії України, Польщі і Австрії, що також важливо для реалізації спільних наукових проектів і зміцнення міжнародних зв'язків.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертаційної роботи свідчить про дотримання автором вимог академічної доброчесності. У дисертації є посилання на джерела інформації при використанні відомостей, тверджень, ідей. У роботі не виявлено ознак фальсифікації та інших порушень що могли б поставити під сумнів самостійне виконання автором дисертаційного дослідження.

Загальна оцінка змісту роботи. Зміст, структура, послідовність викладу матеріалу дисертаційної праці Андрія Петраша є логічним, взаємопов'язаним, таким, що комплексно розкривають проблематику дослідження.

Дисертація складається зі вступу, п'яťох розділів, кожен з яких містить кілька підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 242 сторінки, із них основного тексту – 165 сторінок.

У вступі актуалізовано тему дослідження, визначено мету та дослідницькі завдання, предмет, об'єкт та предмет, методологічну базу, описано хронологічні та географічні межі дослідження. Вказано також на практичне значення здобутих результатів.

У першому розділі «Стан наукової розробки та джерельна база дослідження» зроблено аналіз історіографії, яка висвітлює місіонерську діяльність Товариства Ісуса в Галичині. Автор констатує, що українські історики зосереджуються на вивченні діяльності єзуїтів на українських землях у ранньому новому часі, а ось місіонерська робота єзуїтів після відновлення Товариства Ісуса не досліджена у належній мірі.

Дисертант охарактеризував джерельну базу дослідження, зосередився на описі документів архіву Провінції Південної Польщі Товариства Ісуса, де зберігається основна колекція першоджерел з проблематики. Матеріали інших архівів стали додатковими джерелами інформації для дисертанта. Не оминув увагою автор такий важливий вид джерел як тогочасна періодика, інформація якої дозволяє вивчити суспільну роль єзуїтів в Галичині.

Окремим підрозділом дисертант описав методи використані для проведення дослідження. Автор вдало інтегрував загальнонаукові та спеціально-наукові методи до процесу дослідження, зокрема метод періодизації дозволив виокремити чотири етапи «Галицького періоду» діяльності Товариства Ісуса (с.50).

Комплексне залучення методів пізнання дисертанту дало можливість ґрунтовно дослідити проблемні питання і висвітлити різні аспекти місіонерської діяльності Товариства Ісуса у Львівській архієпископії.

У другому розділі «Місіонерська праця Товариства Ісуса в Галичині до середини ХІХ ст.» дисертант здійснив невеликий екскурс в ранньомодерну добу і коротко охарактеризував діяльність єзуїтів у Львівській архієпископії від часу прибуття перших отців-єзуїтів до Галичини і відкриття своїх резиденцій та місій і до ліквідації ордену у 1773 р. Після заборони ордену на території Російської імперії у 1820 р. єзуїти переселилися до Галичини, де утворили Галицьку провінцію. Дисертант розкриває особливості присутності єзуїтів в

Галичині і специфіку їхньої діяльності, зокрема в контексті йосифінських реформ та під час революції 1848 р.

Дисертант окремим підрозділом описав внутрішню структуру Галицької провінції та формацію єзуїтів. Зміст цього підрозділу досить різнобічний, зачіпаються різні аспекти діяльності єзуїтів і не тільки внутрішня структура Товариства Ісуса. На нашу думку, можна було б окремою структурною частиною розділу виділити участь єзуїтів у реформуванні ордену василіан. У дисертації ця проблематика висвітлюється усього на неповних чотирьох сторінках (с.76-79). Підсилює б наукову цінність дослідження поглиблена увага до вивчення наукової діяльності єзуїтів. У дисертанта ця проблема порушена, але розкрита тільки частково (с.75-76). Розділ завершується належними висновками.

У третьому розділі «Освітньо-культурна діяльність ордену у другій половині XIX – на початку XX ст.» дисертант зосереджує увагу освітній та душпастирській роботі єзуїтів в Тернополі та Львові. Хронологія цього розділу вже чітко співпадає у визначених у назві дисертації часовими межами. Автор наголошує на особливостях місіонерського служіння єзуїтів, вважає, що духовна діяльність мала свої специфічні риси. Після детальної характеристики освітньої та виховної роботи серед молоді в Тернополі дисертант висловлює бачення причини переселення навчального закладу до Хирова. Наголошує також на особливій активізації діяльності єзуїтів у Львові з кінця XIX ст. та виокремлює їхню наукову і видавничу роботу. Автор підкреслив, що Львів був єдиним містом в архідієцезії де Товариство Ісуса мало два осередки.

У четвертому розділі охарактеризовано процес розгортання місіонерської діяльності єзуїтів у Львівській архідієцезії починаючи з 70-х рр. XIX ст., що проявилось у відкритті місійних домів у Станіславові, Чернівцях, Коломиї. На основі статистичних даних досліджено динаміку душпастирської роботи єзуїтів. Дисертант зазначає увагу на відкритті і короткотривалій роботі місії у Стрию. Зазначено, що в місійних осередках Львівської архідієцезії єзуїти проводили низку спільних заходів із греко-католицьким духовенством. Спостерігалися і патріотичні елементи подібних дійств. В цілому, розділ є змістовним.

П'ятий розділ розкриває суспільно-харитативну діяльність єзуїтів, зокрема через функціонування марійських содаліцій. Конгрегація Діви Марії – це релігійне об'єднання серед мирян, бере початок ще з раннього часу існування Товариства Ісуса і користувалося популярністю. Дисертант виділяє причини зростання активності цих товариств наприкінці XIX – початку XX ст. Зауважено, що марійські содаліції демонстрували активну громадську діяльність. Дисертант охарактеризував роботу марійських содаліцій в різних містах Галичини.

Висновки (с.171-178) до дисертації структуровано відповідно до визначених у вступі завдань. Узагальнивши результати дослідження, дисертант водночас викладає власну оцінку стосовно стану вивчення проблеми в сучасній історіографії та опрацювання джерельної бази, етапів і специфіки діяльності Товариства Ісуса в Львівській архідієцезії у XIX – початку XX ст.

Таким чином, зміст роботи доводить завершеність і цілісність наукової праці, її логічність і структурованість, а також підпорядкованість усіх елементів дослідження темі та меті.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи зміст, аргументи і результати дисертаційного дослідження Петраша Андрія, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та рекомендації.

1. Викликає певна суперечність між задекларованим у назві теми, обґрунтованим у вступі часовими межами дослідження – 1852-1914 рр. – та фактичним викладом матеріалу, що охоплює дещо ширші межі, тобто і «Галицький етап» (1820-1848 рр.). Дисертант у вступі застерігає читача/рецензента/опонента, що хронологія дещо ширша від зазначеної у назві теми. Втім, опрацьований джерельний матеріал і викладена у дисертації характеристика періоду 1820-1848 рр., на нашу думку, дозволило б розширити задекларовану хронологію.
2. При ознайомленні зі змістом дисертаційної роботи нам бракувало інформації про джерела фінансування різнобічної, масштабної місіонерської, благодійної та будівничої роботи Товариства Ісуса в Галичині. В низці випадків автор зауважує про фінансову підтримку єзуїтів з боку чи місцевої влади чи благодійників. Якби в дисертації був окремий підрозділ присвячений цій проблемі, то робота тільки б виграла від цього.
3. Підсилило б науковість дисертаційного дослідження порівняння характеру, масштабів, результатів діяльності Товариства Ісуса в Львівській архідієцезії з іншими регіонами Австрійської імперії/ Австро-Угорської монархії у середині XIX – початку XX ст.
4. Дисертація містить належні ґрунтовні висновки, проте окремо не виділено перспективи подальших досліджень, що є немало вадливо.

Наведені зауваження та рекомендації не знижують загального високого теоретико-методологічного рівня дисертаційного дослідження. Врахування наведених вище рекомендацій дозволить здобувачеві окреслити подальші напрями наукової роботи над проблематикою історії Товариства Ісуса.

Підсумовуючи, зазначимо, що дисертація Андрія Ігоровича Петраша «Товариство Ісуса у Львівській архідієцезії в 1852-1914 рр.: релігійно-культурна та суспільно-харитативна діяльність», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», є завершеним самостійним науковим дослідженням, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від № 44 12.01.2022 р. (зі змінами від 21.03.2022 р. № 341), а тому автор Петраш Андрій Ігорович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

доцент кафедри археології, етнології та культурології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доцент

Оксана Ферков

